

УДК 378.147(73:37.013.74)

ЕТАПИ І ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В США

Михайленко О.В.

У статті розглянуто та проаналізовано основні етапи та особливості становлення юридичної освіти в США.

В статье рассмотрено и проанализировано основные этапы и особенности становления юридического образования в США.

Ключові слова: юридична освіта, США, етапи розвитку.

Сполучені Штати Америки одна з найбільших країн світу, що має великий вплив на інші країни. Це країна з величезним потенціалом, яка за порівняно невеликий проміжок часу стала світовим лідером у різних галузях діяльності. Важливу роль у бурхливому розвитку країни відіграє вища освіта.

Основною метою вищої освіти США вважається підготовка освіченого, відповідального, прагматичного фахівця, здатного до системного мислення, вірним оціночним судженням, а також здатного до творчої діяльності.

Великого значення в США набуває юридична освіта. Юридична професія в Америці – це соціально впливова, престижна, масова і прибуткова професія. У країні з населенням в 300 мільйонів нараховується 1млн. 117 тисяч фахівців- юристів. Більше 100 тисяч майбутніх правників навчаються у 220 правничих школах (коледжах) – спеціальних вищих професійних навчальних закладах. Не менше 50 тисяч випускників щороку здобувають право практикувати [9; 10].

Юридична професія та освіта в кожній країні, має свою історію. В США юридична професія та освіта формувалася впродовж 200-літньої історії країни. За цей період вона багато разів реформувалася, удосконалювалася, набувала все більшого значення для економічного і науково-технічного розвитку країни, розквіту культури, становлення нації та визнання США в усьому світі.

Розвиток і становлення американської вищої освіти розглядали Т.С.Георгиева, В.К.Елманова, К.В.Корсак, Т.С.Кошманова, В.О.Кудін, О.О.Романовський та ін.

Так, О.О.Романовський поділяє розвиток і становлення вищої освіти США на п'ять головних періодів:

1. Період створення і становлення коледжів (1636–1776 рр.).

2. Виникнення і становлення професійного навчання та професійної орієнтації у вищій освіті (1776–1862 рр.).

3. Заснування університетів, становлення та удосконалення університетської освіти (1862–1900 рр.).

4. Сучасний період у вищій освіті США – часи зростання, розвитку, урізноманітнення (1900–1987 рр.).

5. Новітній період у вищій освіті США (1987–1997 рр.) [2, с. 8–9].

Досліджуючи етапи та особливості становлення юридичної освіти в США, ми можемо умовно поділити її на такі самі головні періоди, запропоновані О.О.Романовським. Розглянемо ці періоди більш детально.

Перший колоніальний період – період створення і становлення коледжів (1636–1776 рр.).

XVII століття – період розквіту колоній. Англіїці та інші європейці, які покинули свої країни бідняками, стали в Америці землевласниками та купцями. В Америці в початковий період колонізації не існувало чіткого класового розділу, тому ті, хто міг дозволити собі, посилали своїх синів (але не дочок) у колоніальні коледжі. У Європі вони не могли собі цього дозволити, тому, що там коледжі існували для еліти (членів заможного "вищого класу").

Першим вищим учбовим закладом в Америці був Гарвардський коледж, пізніше відкрилося ще дев'ять коледжів. Головними напрямками цих коледжів були розвиток освіти та підготовка священнослужителів.

На середину XVIII століття вже тільки половина випускників американських коледжів присвячували своє життя релігії. Інша половина ставала юристами, лікарями та бізнесменами.

Базовими предметами в цих коледжах були латинська та грецька мови, а також філософія та теологія. Але, відповідаючи інтересам "нового студента" в Новому Світі (так тоді називали Америку), коледжі також вводили "сучасні предмети". Студенти вивчали і обговорювали нові політичні ідеї англійця Джона Лока та французького Монтеск'є. Вони також цікавилися географією. Деякі колоніальні коледжі пропонували навіть курси так званих

«практичних» наук – спостереження, навігація, ведення господарства (фермерство), комерцію (торгівлю) та управління.

Але основні цілі та методи академічної освіти XVIII століття в колоніальних коледжах не мінялися. Ці коледжі продовжували брати приклад з Оксфорду та Кембриджу: їх метою було виховання студентів, передача знань, набутих минулими поколіннями. Вони не пропонували своїм студентам проводити власні дослідження, або розробляти нові ідеї. Навіть після завоювання незалежності в 1783 році, подібна модель вищої освіти продовжувала існувати в США протягом більшої половини наступного століття [7].

Щодо юридичної освіти, то в цей період існувала лише система, так званого «учнівства» (apprenticeship). Вона передбачала вивчення права під наглядом практикуючого в адвокатській конторі правника, який виявив бажання поділитися знаннями та досвідом [12].

Таким чином, ми можемо сказати, що в колоніальний період американське правництво дублювало британську традицію провідної ролі суду та ідею судді як уособлення правової мудрості та кар'єрну вершину юриста.

Другий період – це період виникнення і становлення професійного навчання та професійної орієнтації у вищій освіті (1776–1862 рр.).

Визначною подією цього періоду став час завоювання незалежності США в 1783 році. При народженні нової країни з'явилося визначних документів: памфлет Томаса Пейна «Здоровий глузд», Декларація про незалежність, Конституція США, а також Федеральні документи (есе, в яких обговорювалася нова конституція). Вже саме читання і обговорення цих документів стало освітою. Американці почали добре розуміти принципи демократії і місце уряду в державі.

Ще однією важливою причиною зміни європейської моделі освіти полягала в тому, що мільйони європейців перетнули Атлантику, щоб жити в новій країні. Разом з прибулими раніше жителями, вони продовжували просуватися на захід північно-американського континенту. При цьому, нові жителі заснували нові міста та коледжі. Більшість із цих нових коледжів були бідні, але туди міг вступити майже кожний, хто мав для цього інтерес та час [7].

У зв'язку з цими подіями, молодій державі потрібні були фахівці-юристи. Таким чином, перші юридичні навчальні заклади з'явилися у першій половині XIX століття. А саме, Правнична школа Гарвардського університету (1817 р.) та низка інших приватних адвокатських шкіл (law-schools). Правничі школи спочатку були переважно незалежними підприємствами без стандартних правил прийому (крім оплати за навчання).

Вони часто створювались при периферійних університетах, але не ради того, щоб увійти у структуру університетів. Проте у 1824 році Йель знайшов спосіб приєднати «адвокатську школу» до університету. Студенти школи були включені в матрикул університету, а її власника призначили на вакантну посаду професора громадянського права університету [11].

Третім етапом вищої освіти в Америці був етап заснування університетів та удосконалення освіти (1862–1900 рр.).

Роберт У.Гордон, професор права Йельського університету, у своїй статті називає цей період «вітрами змін». Він наголошує, що саме в 1870 роках подули «вітри змін», і саме в цей період, бурхливий прогрес природознавства, престиж першокласних європейських (особливо німецьких) університетів, гостра потреба в освічених талантах в промисловому керівництві і органах влади викликали потребу в добре підготовлених професіоналах-юристах і попит на організовані професійні структури, у межах яких цих професіоналів можна було виховати.

Таким чином, у другій половині XIX століття по всій країні з'явилася велика кількість адвокатських шкіл, більшість з яких давали випускникам юридичну освіту на високому рівні. Одночасно почали з'являтися величезні адвокатські контори. Ці контори дуже швидко набули великого значення, перш за все, в комерційній юриспруденції, яка була більш розвинена у США, ніж у будь-якій іншій країні [11].

Крім того, провідними адвокатами того періоду, були засновані нові юридичні асоціації, такі як: Асоціація юристів Нью-Йорка (1870 р.) і Асоціація американських юристів (1878 р.). Основною метою цих асоціацій, як каже Роберт У.Гордон, було введення нових освітніх і екзаменаційних вимог до тих, хто вступає в коледжі з юридичних спеціальностей, а також створення дисциплінарної системи для виключення корумпованих і некомпетентних адвокатів і суддів.

Реформатори цього періоду частково керувалися прагненням підвищити стандарти освіти, впровадити у практику компетентність і етичні норми. Крім того, вони також сподівалися, що нові стандарти витіснять з професійних лав юристів-іммігрантів з південноєвропейських країн. Їх метою було закрити такі альтернативні шляхи до юридичної професії, як учнівство і закінчення вечірніх та заочних учбових закладів. Отже, вони домагалися зберегти цю професію лише для американців, які закінчили юридичні коледжі в Америці, а такі фахівці-юристи, на той час, складали всього два відсотка населення. (До речі, остання мета була досягнута тільки в кінці XX століття, коли диплом юридичних коледжів мало понад 25 відсотків населення.)

Першим започаткував розвиток юридичної освіти юридичний факультет Гарварду. Гарвард вимагав певної підготовки в коледжі і саму наявність диплому коледжу. З 1870 до 1900 року до року декан факультету Крістофер Лонгделл та його колеги створили нову модель юридичної освіти. Він увів трирічну програму послідовних курсів з регулярними екзаменами з кожного предмету і відраховував студентів, які не складали іспитів. Щоб викладати юриспруденцію як строгу науку, Крістофер Лонгделл обмежив учбовий план тематикою приватного права, склавши на перший рік програму, яку до цих пір застосовують майже всі юридичні факультети, а саме: позови (делікти), контракти, майнове право і цивільний процес.

Декан факультету також вніс зміни у викладацький склад. Він залучив до роботи викладачів на

повну ставку, так, щоб вони могли займатися лише науковою діяльністю. Саме ці викладачі опублікували перші підручники з розглядом справ і вчили студентів за новою методикою. Ця методика передбачала розгляд матеріалів судових справ і освоєння предмету активно, шляхом діалогу з викладачем, замість пасивного слухання лекцій. Крім того, були створені нові програми, зокрема, так звані учбові судові процеси, на яких студенти розбирали гіпотетичні справи перед справжніми суддями [5].

Всі заняття проходили за «методом Сократа»: студенти перед заняттями вивчали запропонований професором матеріал, а вже на заняттях відбувалося жваве спілкування з викладачем, обговорювання прочитаного. Безумовно, цей метод дозволяє успішно розвивати аналітичні здібності студентів: професор у будь-який момент міг запропонувати будь-якому студенту питання, що стосувалося теми або відповіді іншого студента. Саме через це кожен студент повинен був постійно слідкувати за обговоренням, щоб бути готовим до виступу зі своєю пропозицією. Крім того, цей метод є прекрасною основою для розвитку ораторської майстерності [6].

До речі, «метод Сократа» і на сьогодні є основним методом навчання в юридичних коледжах США.

Одночасно з цими змінами в юридичній освіті, відбувається ще одна, на нашу думку, важлива подія – розвиток дослідницьких навичок у студентів. Як вже було зазначено, в попередні періоди навчальні заклади Америки брали приклад з Оксфорду та Кембриджу, а їх основною метою була тільки передача знань, набутих минулими поколіннями, і таким чином, вони не розвивали дослідницьких навичок майбутніх фахівців. У Гарварді ж починає випускатися науковий журнал, під назвою «Гарвардський юридичний огляд», у якому публікувалися статті викладачів, а також замітки і коментарі студентів щодо окремих справ і загальних тенденцій розвитку юриспруденції. До складу редколегії цього журналу обиралися кращі студенти кожного курсу. Така участь студентів у підготовці юридичних оглядів стала в майбутньому кращою рекомендацією для влаштування на роботу секретарями судів у судах вищої інстанції, в адвокатські фірми великих міст і на посаду викладачів у коледжі.

Гарвардська модель юридичної освіти розповсюджувалася від університету до університету, і врешті-решт, була прийнята всіма університетами Америки. Проте критики нарікали, що ця модель майже не мала безпосереднього практичного відношення до юридичної практики, а саме: студентів не навчали навичкам роботи в суді та складанню документів, не знайомили зі статутами, законодавством і ухвалами адміністративних органів, які все частіше приходили на зміну загальному праву як основні форми законотворчості, не давали знань про корпоративне і регулююче право.

Прихильники, в свою чергу, визнавали, що це дійсно так, але стверджували, що ця модель дає загальний навик «юридичного мислення», який

випускники зможуть гнучко застосувати до будь-якої практичної ситуації [5].

Наступний IV етап у розвитку вищої, і зокрема, юридичної освіти у США охоплює період з 1900 до 1987 року. Нагадаємо, що О.О.Романовський назвав цей період сучасним періодом у вищій освіті США. Для вищої освіти США це були часи зростання, розвитку та урізноманітнення.

Вже починаючи з 20-х років XX століття, група юристів під назвою «Правові реалісти» критикували Гарвардську модель за те, що вона дозволяє викладати лише формальні норми і принципи юриспруденції. Вони стверджували, що право треба вивчати і викладати як соціальний продукт, що виникає в результаті суспільних конфліктів і який обслуговує соціальні інтереси і політику.

Висунута реалістами програма отримала могутній стимул завдяки «Новому курсу» (1932–1940 рр.), який проводився президентом США Франкліном Д. Рузвельтом. Цей «Новий курс» зацікавив багатьох викладачів права, які перейшли на державну службу як розробники законодавства і юрисконсульти нових державних установ. Потік нових федеральних нормативів дав тисячам випускників юридичних факультетів можливість влаштуватися на роботу як в приватні фірми, так і в державні структури [5].

Важливим явищем цього періоду у 20–30-х рр. стало відкриття при юридичних коледжах США «юридичних клінік». Термін «юридична клініка» походить від англійського терміну «law clinic». Ці «юридичні клініки» давали студентам можливість практично застосовувати свої знання, які вони отримували на теоретичних курсах, і паралельно надавати кваліфіковану юридичну допомогу тим верствам населення, які були не в змозі заплатити за юридичні послуги при вирішенні своїх проблем. З часом цей курс став дуже популярним не тільки серед університетів, але й серед населення. Люди почали звертатися до цих закладів за допомогою в юридичних питаннях у різних галузях суспільного життя. І нині в США, мабуть, не існує жодної юридичної школи, де б не було юридичної клініки. Ідея юридичної клініки пізніше стала дуже популярною по всій Європі [8; 13].

Цей етап становлення юридичної освіти характеризується ще і тенденцією зробити вищу юридичну освіту те тільки більш корисною для студентів у їх подальшій кар'єрі, але й більш доступною для широкого кола американських громадян, незалежно від їх статі, раси та національності.

Так, у 1944 році Конгрес прийняв закон про адаптацію військовослужбовців, який незабаром отримав у народі назву «Біль про права Джі-Ай». («Джі-Ай» – так у той час називали американських солдат. Ця назва є англійським скороченням «дарунків уряду» – обмундирування та інших речей, які «дарувались» солдату). Цей закон обіцяв фінансову допомогу членам збройних сил по закінченні Другої світової війни, в тому числі допомогу на одержання вищої освіти.

До 1955 року понад 2 мільйони ветеранів Другої світової війни використали свій «Біль» про права, щоб навчатися в коледжі. Багато з них були вихідцями з бідних сімей. Колишні військові

вважали, що диплом про вищу освіту (який вони не могли отримати без допомоги) покращить їхні шанси отримати гарну роботу в післявоєнній економіці. Деякі з них вступили до коледжів, де вивчалися гуманітарні науки, інші – до технічних та професійних, у тому числі юридичних коледжів. Вони досягли в навчанні значних успіхів, і це змусило всіх, хто мав відношення до вищої освіти, переоцінити мету вищої освіти та ті задачі, що стоять перед нею [7].

Таким чином, після Другої світової війни вищі навчальні заклади США почали виконувати три функції освіти: ідеологічну, економічну та соціальну.

Все законодавство США після війни було спрямовано на створення власної моделі американського університету, який поєднував у собі все найкраще, що було створено європейськими вищими навчальними закладами. Ця модель об'єднує в собі три західноєвропейські моделі: цінності вільного навчання і удосконалення особистості (британська модель), цінності корисного знання (шотландська) та цінності інтелектуального дослідження (німецька) [4].

Ці зміни стосувалися і юридичних коледжів. Крім того, ветерани «Нового курсу» після Другої світової війни стали викладачами на юридичних факультетах і, зі своєю появою, ввели безліч нових предметів у різних галузях законодавства – за податками, трудовими відносинами, цінними паперами, антитрестовими законами і регульованими галузями. Разом з судовими справами, в підручниках став фігурувати інший матеріал – статuti, ухвали адміністративних органів, урядові доповіді і дослідження в області суспільних наук.

Соціальні потрясіння 1960-х і 1970-х років принесли декілька нових хвиль змін в юридичну освіту США. Суспільні рухи за права афроамериканців і жінок додали нові курси в навчальний план по цивільному праву, яке вперше стало центральним елементом конституційного права. А також комплекс нових соціальних нормативів, особливо щодо захисту довкілля, що викликало попит на нову галузь – екологічне право.

Нові соціальні рухи також вплинули на склад юридичних факультетів. До 1970-х років на півдні Америки юридичні факультети не приймали чорношкірих і латиноамериканських студентів, а на півночі їх приймали в дуже обмеженій кількості. За цей час частка афроамериканців і латиноамериканців досягла 10 відсотків на курсі.

До того ж, до 1970 року на юридичних факультетах були встановлені суворі квоти для жінок. У період з 1970 до 1990 років частка жінок при прийомі на юридичні факультети зростає з 4 до 50 відсотків. У зв'язку з цим юридичні факультети США в 1970-х і 1980-х роках подвоїли свою чисельність.

З 1965 року почала інтенсивно розвиватися програма щодо «юридичних клінік», про які згадувалося вище. Причиною цього стало те, що в 1965 році президент США Ліндон Джонсон створив програму, яка фінансувалася за рахунок федерального бюджету, по наданню юридичних послуг малозабезпеченим клієнтам і подачі позовів від їх імені. Ця і інші бюджетні програми, такі як «Законності для бідних», спонукали юридичні

факультети створити на своїй базі спеціальні адвокатські офіси, укомплектовані новими кадрами викладачів. У межах цих програм студенти не тільки отримують необхідні знання, але і представляють реальних клієнтів під керівництвом практикуючих юристів і викладачів.

Отже, сьогодні на багатьох юридичних факультетах більшість студентів набуває певний практичний досвід, представляючи квартиронаймачів, ув'язнених, підозрюваних у злочинах, одержувачів соціальної допомоги, іммігрантів, які прагнуть в'їхати або залишитися в США, малозабезпечених боржників, а також інтереси екологічних рухів.

Великого значення на цьому етапі становлення юридичної освіти набуває зацікавленість студентів у нових предметах. Якщо у 1930-і роки на юридичних факультетах виявляли цікавість до таких наук, як-от: економіка, історія, психологія, соціологія і культурна антропологія, то вже у 1970-х роках викладачі стали активніше упроваджувати в навчальні плани інші дисципліни, зокрема етику і аналітичну філософію, соціальну історію, фемінізм, політологію і кримінологію.

Найтисніші і найперспективніші відносини, в цей період, склалися між правом і економікою. Майбутнім фахівцям-юристам необхідні були знання економіки, щоб застосовувати ефективні юридичні норми, працюючи з контрактами, позовами, майном та в багатьох інших аспектах.

Так, економічна теорія і економічні трактування тепер стійко закріпилися в академічній юридичній літературі, а часто і в судових думках, оскільки декілька відомих професорів економіки і права стали федеральними суддями. Крім того, нові викладачі юридичних дисциплін, особливо в елітних навчальних закладах, тепер часто мають докторські ступені не тільки з юридичних наук, але і з економіки, історії, політології, філософії або соціології [5].

Останній новітній період удосконалення навчання і реформ у вищій освіті Сполучених Штатів Америки починається з 1987 року.

З кінця 1980-х років ХХ століття у США розпочалася реформа вищої освіти, в тому числі і юридичної, в напрямі її гуманітаризації. Необхідність гуманітарної та культурологічної підготовки фахівців усіх рівнів виникла на базі бурхливої автоматизації, технізації та комп'ютеризації більшості галузей американського суспільства.

У цей період фахівцями Гарвардського університету була розроблена програма, яка називалась «Назад до джерел». Завдяки цій програмі випускники вищих навчальних закладів мали самостійно підвищувати і оновлювати свої знання протягом усього активного життя.

Відповідно до цієї програми в Гарвардському університеті було розроблено новий навчальний план. У ньому передбачалася обов'язкова підготовка студентів з десяти курсів в п'яти основних галузях: три курси – з літератури і мистецтв, один – з мови і культури, два – з історії, два – з соціального аналізу і філософії, два – з природничих наук.

В усіх вищих навчальних закладах цю програму було схвалено і прийнято до безумовного виконання [3, с. 48].

Ще одним із важливих напрямків цього періоду став напрямок підвищення рівня підготовки абітурієнтів, які вступають до університетів та

коледжів, відбір талановитої, але не досить підготовленої молоді з числа представників національних верств.

Глобальні зміни відбуваються і в юридичній освіті. Американські юридичні факультети розширюють свої учбові програми для іноземних студентів, поступово приймають все більше неамериканців на регулярні юридичні програми і направляють все більше американських студентів на річне навчання в інші країни. Також починають розповсюджуватися курси в транснаціональних правових областях, особливо транснаціональному торговому праві і міжнародних правах людини, а також за такими регіональними спеціальностями, як китайське, японське та ісламське право [5].

Таким чином, ми можемо зробити висновки, що етапи та особливості становлення юридичної освіти в США пройшли шлях поступового, повільного і часто неохочого, але реального розширення світогляду. Використовуючи приклад Гарварду,

сучасні юридичні факультети в США почали з викладання виключно приватного права для підготовки фахівців до приватної практики, але поступово розширили свої програми, включивши в них публічне право для підготовки фахівців до державної служби і практики на користь мало-забезпечених верств населення і суспільних рухів. Ці навчальні заклади починали підготовку майбутніх фахівців з дисциплін за спеціальністю, але пізніше вони з'єднали право з іншими дисциплінами.

Важливими етапами стали: етап введення «юридичних клінік», завдяки якому вони доповнили методику вивчення конкретних справ практичною роботою з реальними клієнтами, та етап розвитку дослідницьких навичок майбутніх фахівців-юристів.

І на сьогодні юридична освіта США широко аналізує правові традиції і юридичні експерименти зарубіжних країн та використовує нові корисні напрямки підготовки майбутніх фахівців-юристів у своїх навчальних закладах.

Література

1. Георгиева Т.С. Высшая школа США на современном этапе: Монография. – М.: Высшая школа, 1989. – 144 с.
2. Романовський О.О. Хроніка вищої освіти США (на прикладі діяльності державних і недержавних закладів). – Київ, 1997. – 76 с.
3. Романовський О.О. «Особливості вищої освіти США» // Рідна школа – №1(841). – 2000 р. – С. 31–50. Використані Internet-джерела:
4. <http://charko.narod.ru/tekst/an3/5.html>
5. <http://law-edu.dp.ua/yurydychna-profesiya-i-yurydychna-osvita-v-ssha.html>
6. <http://www.epam.ru/index.php?id=22&id2=150&l=rus>
7. <http://www.osvita.org/ukr/usefulinfo/other/>
8. <http://www.kreschatic.kiev.ua/ru/3089/doc/20075.html>
9. <http://www.yur-gazeta.com/article/652/>
10. <http://www.rusus.ru/?act=read&id=62>
11. <http://www.istoriaprava.net/razvitie-yuridicheskogo-obrazovaniya-v-ssha/>
12. <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=216>
13. http://yiee.narod.ru/_dp02.htm

STEPS AND PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF LEGAL EDUCATION IN THE USA

O.V. Mykhailenko

The article reveals the main steps and peculiarities of the development of legal education in the USA.